

ПРОПРІЄТАРНА ТЕОРІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Найбільше розповсюдження в теорії та практиці отримала пропрієтарна теорія інтелектуальної власності. Щоб вияснити її сутність, звернемося до, витоків, та, правової, конструкції. Гносеологічно ця теорія вважається першою і домінуючою, хоча вона виникла на протигагу теорії привілеїв в силу тодішньої легкої доступності. Вона будувалась на доволі знайомих і відпрацьованих в теорії та законодавстві постулатах права власності, виходила з природного розуміння права власності. Її представники ототожнюють права авторів та інших осіб на продукти творчої діяльності із правом власності на матеріальні об'єкти [1, с.29].

Друга обставина, що сприяла становленню цієї теорії, є перехід до облігаторного принципу видачі привілеїв на зміну прерогативному. Це принцип полягає в тому, що привілей видавався на вимогу зацікавленої особи, що проявилось у видачі облігаторних патентів.

Третя обставина – перехід від феодалного суспільства до капіталістичного, що супроводжувалося скасуванням переважних прав (привілеїв) знаті. Але стало ясно, що права, які засновані на походженні, і права, що базуються на створенні результатів творчої діяльності, зовсім різні за своєю природою, спрямованістю та наслідками. Тому привілеї, що засновані на винаході, стали близькими для ідеалів свободи і особливо економічної, а привілеї з походження, навпаки, не відповідали ні інтересам буржуазії, ні інтересам робітників.

Нормативне вираження цієї теорії започатковане французькими законами про авторське право і про право на винаходи (патентним законом) від 7 січня 1791 р., в ст.1 якого вказувалось, що всякий винахід чи відкриття є власністю його автора. До речі, доктрину промислової власності пов'язують із іменем де Буффлеса, який в доповіді по проекту французького патентного закону заявив, що дерево, яке виросло в полі, менше належить своєму власнику, чим ідея – автору. На думку А.Пиленка, ця теза принесла шкоду і надовго затримала науково-самостійну розробку патентного права і слугувала причиною для перебільшення практиків [2, с.101]. Якщо зважити на історичний аспект (в розквіт французької революції) доповіді де Буффлеса, то стає зрозумілим смисл фрази: «тільки внаслідок помилки можна вживати в даній галузі ненависну назву привілей, так як існує величезна різниця між гарантованим всякому винахіднику захистом і перевагою, що надається фавориту, який отримав привілей». У подальшому при оцінці впливу цієї доповіді на формування теорії інтелектуальної власності А.А. Пиленко зауважив: «Якби не була ця доктрина тенденційною, тобто якби не походила вона зі страху, що інакше захисником патентів доведеться визнати себе прибічниками неліберальних монополій, – ця безглузда вигадка не протрималася б і двох років» [2, с.100–101]. Банальна заміна терміна «належить» на термін «власність» призвів до появи догми «інте-

лектуальна власність», що прозвучало як «s'il existe pour un homme une **veritable propriete**, c'est sa pensee» (розставити артикли). Тим самим на ідею була проголошена власність, що в подальшому потребувало визначення змісту правомочностей власника, способів охорони цієї власності чи правомочностей, правових форм переводу власності із статички в динаміку – передачі цієї власності іншим особам. Але основне було зроблене у нормі зазначеного закону, де було встановлено, що всякий винахід чи відкриття є власністю його автора.

Як зазначає І.А. Зенін [3, с.14] ця теорія пішла гуляти всіма країнами і була розвинута в роботах Л.Шретера, М.Ланге, К. фон Врангеля та інших представників старого і нового світу. Оскільки в ті часи література та мистецтво розвивались на основі революційного підйому значно швидше, чим патентне право, то скоро постало питання про необхідність поширення облігаторного підходу (принципу) і на витвори літератури, мистецтва, а потім і науки. Найбільше в цьому в силу німецької пунктуальності вдалося зробити в німецькому праві. При розробці концепції німецького авторського права намагалися чітко встановити дві відправних тези: авторське право є право і воно може бути вмонтоване в рецептовані із римського права норми. Втім виявилось, що римське право такі правовідносини зовсім не регулювало. У основу концепції німецького авторського права було закладено підходи Канта, який звів порушення прав авторів до контрафакта, а відповідальність за контрафакти – до загальних канонів римського права. На основі цього в подальшому з'явилась так звана аналогістична конструкція авторського права. Один із її представників пан Фіхте вказував, що коли контрафактор діє від імені автора без доручення останнього? то він відповідає перед автором за загальними початками римського права [4, с.443]. Інший тогочасний дослідник в результаті аналізу цієї конструкції зазначає, що брати у співвітчизника плоди його старань – називається красти, а брати у вченого результат його таланту та багаторічної підготовки – «das kann unter keintn anderen Begriff gebracht werden» [5, с.4–5]. Таким чином, канони механізму охорони цивільних та інших прав в римському праві слугували рецепції його положень в доктрину авторського права в руслі **аналогістичної конструкції**. Більш того, досконалість його механізму захисту власності і речевих прав, по суті, сприяли їх механічному перенесенню в тогочасне авторське право.

Іншими словами, за суб'єктом права власності на нетілесні об'єкти визнаються такі ж правомочності, які належать власникам тілесних об'єктів: право володіння, право користування, право розпорядження.

Ця теорія проводиться в патентно-правових системах Великобританії, США, Франції. Як відзначає Р.Дюма «Одна з причин появи проприетарної конструкції авторського права полягала у тій реальній для сьогоdnішнього часу обставині, що важливу роль у праві на творчий доробок грають майнові елементи, перш за все, право діставати вигоду від використання продукту своєї творчої праці» [6, с.5]. Крім цього, така теорія в умовах домінування власності та, як вже підкреслювалось, доступності і характеристики її представників певний період задовольняла суспільні потреби. Тому й

результати творчої діяльності (нематеріальні блага) зводилися до матеріальних зі всіма наступними кроками. Так, П. Розенберг, виходячи із змісту § 261 Закону про патенти США 1952 р. пропонував розглядати патент на винахід як рухоме майно і об'єкт промислової власності [7, с.39].

Пропріетарна теорія мала і має як своїх послідовників, так і противників. С. І. Раєвич звернув увагу на психологічні корені теорії пропріетарної власності [9, с.18]. З прирівнянням виключних патентних прав до власності її прибічники намагалися надати цим правам властивість святості. Тобто, право інтелектуальної власності таке ж святе і недоторканне, як і право власності. Тому ми тільки можемо підтвердити слова А.Піленка, який писав: «...той, хто говорить: «Патентне право є власність sui generis» по суті ще не дав ніякої конструкції, адже конструювання починається лиш тоді, коли це sui generis буде розкладено у вигляді точних юридичних ознак» [2, с.598].

Різновидом пропріетарної теорії стала так звана **договірна теорія права інтелектуальної власності**, представники якої виходять з того, що патент є своєрідним договором між суспільством та винахідником, на основі якого винахідник передає свій винахід, а взамін отримує монополію (виключне право) на використання запатентованого винаходу. Той же П.Розенберг відмічає «Винахідник вчиняє свого роду фаустівську угоду з сувереном: замість секретної, прихованої від інших, можливо навіки, інформації він одержує ефективні права» [7, с.45]. Навіть один з судів США проводив різницю між поняттями «патент» як документ про надання прав і я «договору». Більшість спеціалістів вважають, що патент все таки є певним договором, не дивлячись, що у самому патенті нема умов договору між власником патента і іншою стороною.

Таким чином, представники цієї теорії виходили з того, що ідея є власністю винахідника, і для того, щоб він міг цю ідею використовувати особисто, він укладає із суспільством договір, за яким зобов'язується відкрити свій секрет, а взамін отримує право монопольного використання. Отже, й патент є відображенням встановлення цих відносин і в такій якості є своєрідним договором [9, р.617] між суспільством в особі держави і винахідником. В результаті такого договору суспільство отримає нові знання, які збагачують культуру, мистецтво, літературу, науку і техніку, а винахідник отримує монополію на винахід і можливість компенсувати витрати на створення результату творчої діяльності.

В той же час варто звернути увагу, що патент не відповідає ознакам договору. Якщо слідувати такій логіці, то будь-який правоустановчий документ може бути визнаний договором. Але це ж не так. До того ж зовсім не ясно, як ця теорія працює стосовно авторського права. І з ускладненням механізму розробки новинок особистість винахідника в сучасних умовах ніби розчиняється в венчурних колективах.

З найбільш визнаних сучасних представників пропріетарної теорії права інтелектуальної власності в Україні слід вказати О.А. Підпригору та О.О.Підпригору. «Правом інтелектуальної власності – лишуть вони у співавторстві із В.О. Сумінім – визнається право на результати будь-якої творчості людей» [10, с.41]. В іншій роботі О.А. Підпригора вказує

«... право інтелектуальної власності об'єднує дві групи результатів творчої діяльності людей. Одна – це група результатів, що охороняються авторським правом. Друга – це результати науково-технічної творчості, що отримали назву «об'єкти промислової власності». В подальшому він тут же пропонує першу групу назвати спільним терміном «духовна власність» [11, с.160]. О.О. Підпригора, розвиваючи концепцію свого батька, прямо пише: «Суб'єкти права інтелектуальної власності мають стосовно результатів творчої діяльності такі само правомочності, як і суб'єкти звичайного права власності. Це – право володіння, користування і розпорядження об'єктом своєї власності на свій розсуд (ст.41 Конституції України» [12, с.13]. В той же час не можна не помітити, що сама автор наголошує, що право власності і право інтелектуальної власності є різними правовими інститутами, що принципово відрізняються від речевого права за об'єктами, строками, способами набуття та оформлення, цивільно-правових способах захисту [13, с.12].

Від себе додамо, що навряд чи право власності та право інтелектуальної власності можна вважати правовими інститутами. Скоріше це підгалузі цивільного права. До того, як на наш погляд, різного між цими підгалуззями більше, чим спільного, а те, що стосовно них використовується один термін, ще нічого не говорить про їх тотожність.

Між тим пропріетарна теорія права інтелектуальної власності має і своє логічне завершення у так званій американській формулі винаходу, де не відображаються відмінні його ознаки. Така формула не відображає основну (панівну ідею) в одному її пункті, а є по суті певною кількістю самостійних пунктів, що дають перелік об'єктів, в яких може бути матеріалізована ідея винаходу. Це ще так звана «інвентарна» формула [14, с.22]. Не вдаючись в деталізацію цієї формули, все таки приведемо приклад, коли в США був виданий патент на лічильну машину, який містив 243 пункти патентної формули.

Різновидом пропріетарної власності є теорія промислової власності, послідовники якої теж ототожнюють право автора на продукт духовної творчості із правом власності на матеріальні об'єкти. Такий висновок є наслідком наступного силогізму: праця людини створює матеріальні блага, речові і духовні результати праці засновані на одному і тому ж факті. Отже, ці результати праці і є власністю особи, яка їх створила. Якщо творчий результат виникає внаслідок праці творця, то він має право поступати з ним як завгодно: опублікувати (обнародувати) чи засекретити, використати самому чи передати новинку для використання іншим особам, а то і зовсім знищити. Відповідно, ніхто не вправі перешкоджати володільцю у здійсненні його права.

Власне, на теорії промислової власності формувалося й патентне право. Патент розглядається як різновид нематеріальних об'єктів поряд з об'єктами матеріальними. Звідсіля й виникла і розвивалася теорія промислової власності, яка охопила права на винаходи, товарні знаки, промислові зразки. Вона була підтримана й закріпилася в законодавстві та юридичній літературі.

Пропрієтарна теорія має свої позитивні сторони – консолідувала законодавство про інтелектуальну власність. Але ця теорія недостатньо працює на захист майнових прав володільців. Наприклад, при захисті майнових прав інтелектуальної власності не можна застосовувати негаторний та виндикаційний позови. Більш того, довелося обґрунтовувати спеціальний вид правопорушень цих прав – контрафакт. На цій основі розроблені спеціальні способи захисту порушених прав, які засновані на ідеї вилучення у порушника неправомірно отриманого прибутку, основних та зворотніх засобів тощо.

Сьогодні виникла необхідність пошуку іншої теорії права інтелектуальної власності, яка б більш точноше відображала змістовну сторону цих відносин.

Список літератури: 1. Еременко В. Содержание и природа исключительных прав (интеллектуальной собственности) // Интеллектуальная собственность. 2000. №4. 2. Пиленко А.А. Право изобретателя. М., 2001. 3. Зенин И.А. Истоки Российской науки патентного права // Пилипенко А.А. Право изобретателя. М., 2001. 4. J.G. Fichte, Beweis der Unrechtmässigkeit des Büchernachdrucks, ein Rasonnement und eine Parabel, *ibid.*, 1793; 5. K.E. Schmidt. Der Buchermachdruck aus dem Gesichtspunkte des Recht, der Moral und Politik, gegen L.Griesinger, Jena, 1823. 6. Дюма Р. Литературная и художественная собственность. Авторское право Франции: Пер. с фр. М., 1989. 7. Розенберг П. Основы патентного права. М., 1979. 8. Расвич И. Исключительные права. Право на товарные знаки, промышленные образцы, изобретения, авторское право. Л., 1926. 9. Deaborn R. J., Bladler V. R. Patentability. The Encyclopedia of Patent Practice Management. New York, 1964. 10. Підпригора О.А., Сумін В.О., Підпригора О.О. Цивільне право України. Правові основи підприємництва. К., 1994. 11. Підпригора А.А. Про право власності на результати інтелектуальної діяльності // Правова держава України: проблеми, перспективи розвитку. Тези доповідей та наукових повідомлень республіканської науково-практичної конференції 9–11 листопада 1995 р. Х., 1995. 12. Право інтелектуальної власності в Україні. Навч. посібник К., 1998. 13. Підпригора О.О. Проблеми правового регулювання інтелектуальної власності за законодавством України. Автореф. На здобуття науково ступеня доктора юрид. наук Х., 1999. 14. Румянцев Г.Я. Патентная формула США. Теория, методика и практика составления. Учебное пособие. М., 1967.

Надійшла до редколегії 20.11.01

О.П. Гетманець

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СУЧАСНИХ БЮДЖЕТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Розвиток незалежної України потребує пошуку шляхів удосконалення напрямків її діяльності. Бюджетна діяльність – одна із головних ланок фінансової діяльності держави. Бурхливий процес обговорення та прийняття Бюджетного кодексу України свідчить про недоліки, які склалися у цьому процесі, як наслідок застарілих наукових розробок у галузі бюджетного права.

Бюджетне право досліджується як підгалузь фінансового права. Проте зміни у сучасному українському бюджетному законодавстві викликають